

O DERRADEIRO ARPOEIRO GALEGO

Texto e Fotos de Manuel P. Rúa

A “historia de vida” deste número de Ardentía ven da man de Manuel Pérez Rúa, sociólogo, técnico de cultura e especialista en memoria oral. Manuel P. Rúa é tamén un magnífico fotógrafo e decidiu acompañar este seu texto, que viu lume por primeira vez na revista Tempos Novos en 1991, cunha serie de fotos de vigas de batea: unha ollada poética a un mundo de presentes que axiña han ser memoria viva.

“Unha orca nunca pasa do través do barco para proa, xamais da vida. A orca é o inimigo número un dunha balea, é como o lobo das ovellas. Unha vez traíamos unha...” A Miguel López Pérez quédalle a memoria do vivido en tantas horas na enorme chaira azul do Atlántico. Os fillos ou o neto agradecerán escoitar historias de baleas, cachalotes e orcas que, por veces, aínda aparecen por esta costa na que nada nos quedou por pescar. Foi arponeiro, unha profesión xa desaparecida no noso país.

É forte, alto, semella algo a Nick Nolte, co pelo negro abundante sulcado polas estrías do peite. Ergue un arpón de 80 quilos como quen levanta un remo, este home da xeración do 27 que naceu en Ares pero tamén viviu no País Vasco, en Ceuta e en Vigo. Co retiro, volveu a un Ares distinto do que coñecera. “Agora a xente vén aquí a poñerse en biquini un mes e medio, é do que vive o pobo hoxe. Antes, meus avós, miña nai, todo Ares traballara na salgazón. Posiblemente pasaran de 20 as fábricas nos anos 1935 ou 36. Viña o barco do sal e había que descargarlo, iamos os rapaces co carretillo. A anchoa tamén se pescaba aquí”.

A emigración histórica foi a Cuba. “Os emigrantes que ían alá sen saber ler nin escribir querían que os fillos

aprenderan”, e mandaron cartos para construír tres escolas, en cada unha delas as fotografías dos benfeitores, rebautizados como cubanos. Miguel López Pérez, o noso home, foi ata os 14 anos “das escolas da Alianza Aresana; podíase presumir de que cada neno tiña un exemplar do Quijote”.

Non lembra historias ou relatos de neno, pero si en cambio cando se poñía os pantalóns brancos mercados ós mariñeiros da Escola Naval de Ferrol cunhas zapatillas de corda “todas chulas” e ía polas festas e romaxes. Fotograma a fotograma constrúe toda a película e o calendario: “hoxe, día 24, é a Mercede en Chanteiro, en Cervás; antes as Peras en Pontedeume; os Caneiros en Betanzos; o Sampaio, preto de Miño; o Santiago da Franza, en Murgardos; a Festa do Mar ou a do Carme en Ares... Collías a empanada, as sardiñas, unhas cacheladas e alá ías andando, ti concibes...? a San Andrés de Teixido, ás Pontes de García Rodríguez, á feira do Trece, en Xubia... Todo iso desapareceu, meu home”, di con voz de queixa.

A súa nai era a mandadeira na casa, porque o pai, tamén emigrado ó Caribe no 29, nunca máis lembrou volver. Había tamén en Ares unha factoría de salgazón transformada en cine mudo. “Custaba un patacón daqueles de co-

bre. Eu non tiven a sorte de ir. ¿Quen tiña un patacón?”. A vida era pelexar coa fame, entre xogos de billarda, pelotas de trapo, bolas e trasnadas para roubar mazás polas hortas. Casas humildes de mampostería con cortello de galiñas no baixo, patacas para o ano, a galiña, o coello, o peixe, o cine mudo de patacón de cobre, o baile da Parrocha, as mallas comunitarias nas que se agardaba a mazorca roxa para lle dar bicos ás mozas... “En Ares non te pares/en Redes non te quedas/en Camouco para pouco” sentencia o dito, e aínda que outro tenta compensar “por moito apuro que leves/sen ver Redes non te quedas...”, aqueles eran anos de ter a orela ben atenta para se buscar a vida, e a xente marchaba á pesca a Bermeo, a Lekeitio, a Ondárroa. Miguel tamén proba ó arrastre do 49 ó 51. Non lle gusta, e volta aquí, á pesca na tarrafa. Tampouco é gran cousa.

-¿E que che parece un baleeiro?

-Home, pois paréceme que do mar é o que me falta.

Ceuta. Abril do 53. Enseada de Benzú. Factoría baleeira. “Probei e gustoume. Xa che daban unhas sabas para durmir, tiñas onde asearte, era moi distinto dos arrastreiros. ¿Daste conta? Eran barcos feitos xa para a balea, con obra viva e obra morta de ferro. Cando eu cheguei os arpoeiros eran noruegueses, e ensináronnos a cazar baleas. Viñeron como Beбето ó Deportivo, contratados, igual daba que pescaran catro que catorce”.

-¿Era a única factoría baleeira?

-Había outra na praia de Getares, en Alxeciras, houbera outra en Setúbal, e a de Caneliñas en Galicia.

-¿Como era o traballo?

-Sinceramente, visto despois como traballamos aquí, alí non se traballaba. Era un oficio de bo tempo, había que estar ó pé do canón, con mal tempo non fas nada. Iamos ata Arcila, polo Atlántico, sempre a 100/150 millas da factoría. Chegabamos polo Norte a Portugal: San Vicente, a praia de Sardao. No estreito entraba moito cachalote. Polo sur chegabamos a Casablanca.

A balea é un animal -”porque chamarlle peixe...”- máis coñecido pola mitoloxía e a literatura que na historia costeira de Galicia, onde tivo arraigo e importancia. Cosmo de Médicis en 1669 explica como a pescaban en Malpica

de Bergantiños, e cando G. Borrow pasou por Fisterra en 1837, deixou escrito: “dos dez mil barcos que pasan cada ano polas augas do cabo, nin sequera un se podía ver. O mar era un deserto azul brillante do que, de cando en cando, saía a cabeza negra dun cachalote botando dous chorros pequenos de auga...”.

A Costa da Morte está sementada de topónimos como as Baleas do Tosto, en Camariñas, as Laxes de Baleeira, en Laxe ou os Baleeiros, en Malpica. Balea, en Cangas do Morrazo collerá o nome da fábrica onde moitos anos máis tarde vai traballar Miguel, nas factorías de Massó. Esta conserveira e tamén IBSA, de Caneliñas, en Cee, son as empresas baleeiras de Galicia. A concesión era dende Estaca de Bares ó río Miño. Posteriormente Massó instala unha factoría en Morás (Xove), preto de San Cibrao (Lugo), e os barcos saen tamén polo Cantábrico.

-Vostede volve a Galicia en 1955, para Cangas.

-Si. Dende 1955 a 1964... Recordo que o primeiro persoal de terra para descuartizamento eran moros. Don Gaspar Massó tíñalles que mercar o cordeiro para o Ramadán, eles viñan da factoría de Ceuta. Había tamén en Caneliñas. Despois marcharon todos, din que a morriña a temos nós, pero tena todo o mundo.

-¿Como era un barco baleeiro?

-Tiña unha tripulación de 16 ou 17 homes: cinco mariñeiros, un cociñeiro, un axudante de cociña, contramestre, e na máquina van 6 homes: 3 maquinistas e 3 engraxadores. Teñen que ir a 4 horas de garda. Cando vas na persecución non podes ir máis horas e chega abondo porque é unha máquina alternativa. Eran barcos a vapor, con fogoneiro. Despois estaba o arpoeiro, que normalmente era tamén o capitán. Eu era capitán de pesca. Levaba o barco e era o arpoeiro.

-¿Aínda barcos a vapor?

-Comentábase que non hai tanta crepitación cunha máquina a vapor, xa sabes cal é a velocidade do son no mar, porque hai que estar alí para ver cousas que logo cóntanchas e parecen fábulas. Unha vez avisáronme dun boniteiro: “vén, que están varios diseminados; hai un ó lado do barco, están os mariñeiros a enredar con el...” Porque o cachalote fai unhas inmersións moi grandes e sube a encherse de respirar. Ben. Xa te teño localizado,

vaite que xa imos nós. “Non, non. Quedo para ver como é a faena”. Poñemos rumbo e un pouco antes de chegar, xúntanse os cachalotes e vanse todos. Chega outro barco calquera e pásanlle rascando, pero ós baleeiros chéiran-nos. Aquel home, cada vez que me atopaba dicíame: “se non o vexo non o creo”. Parece increíble.

-¿Como é o traballo?

-Sempre de día. Saes ás catro da mañá e a unha media de 10 millas/hora. Ás oito estás no mar. Empezas en zonas coñecidas, o mar máis ideal era a 60-70 millas da base. O cachalote pasa a 30 millas, normalmente busca o cantil. Para as baleas, no banco de Galicia, a cento e pico millas ó oeste de Fisterra, en outubro xa tes baleas. Localízaas o que vai dentro do niño do corvo, mal chamado cofa. Sae do temón e sube. Sae do temón e sube, e así todo o día. Todo o que se vexa, unha estela... A arte de pesca do baleeiro é a ollo. Tivemos sónar, pero non o utilizamos nunca. O oficio, coma todos, chega a ser unha rutina.

-Localizado o animal...

-Eu prefería as baleas navegando en grupo a todo trapo, porque sempre quita máis branco, asoma máis o corpo. Vas en paralelo a elas, porque marcan un rumbo e aí van. Ti vas contando mentalmente os segundos que fan, ás veces non che dan moito tempo. O cachalote, é curioso, fai unha inmersión de tres cuartos de hora; son cronometrados. Ergue a cola e aí vai. Logo, cando sube, queda no mar igualiño que un tronco. Pode estar así catro ou cinco

minutos, pero é difícil, porque saca moi pouco á superficie. Está tan quedo que se hai un pouco de mar o arpón pode planchar, rebotar na auga. Procuras dispararlle debaixo da aleta, para coller o tórax todo. Ás veces dun tiro quedan arriba, outras ir abaixo. A unha velocidade de vertixe. Imaxina un animal deses tirando dunha estacha. Levabamos na bodega preto de 800 metros dela, 600 de 6' e logo a que vai no arpón, de 4,5'...

-¿Que pescaban máis, cachalote ou balea?

-A balea era sobre todo pola carne; os xaponeses mercábanos todo, aquí deixaban só a osamenta. Pero o cachalote interesaba moito. Eses cachalotes grandes que van sós, porque os cachalotes de manada son de 8 ou 10 metros. Se ves un, despois aparece a manada. Téñoas visto tremendas. O máis grande que pesquei tiña 17 metros.

-¿E os que van sós?

-Un cachalote é como o sultán dun harén, pero chega un momento no que aparece outro e el lárgase. É como un solitario, bota ó mellor unha hora de inmersión, pero igual trae ámbar, unha boa cantidade de barrís de aceite, porque se chega a facer un carcamal tremendo. A un deles, na altura da Guarda, pegueille un trallazo. Abriulle todo o ventre e vin saír unha raia grandísima. O que come son luras, potas e polbos. Así sube á superficie coa cabeza marcada de tanto pelexar, porque o polbo trata de taparlle o espiráculo.

Co cachalote femia, é curioso. Cazábalo e, sabes onde está Sada?, pois de dúas millas máis ou menos, veñen o resto onda el. Ás veces deuse o caso de ter un ferido, na proa, e vén outro e ponse paralelo onda el, e para saber quen é quen tes que tirar pola “maquinilla” para saber cal está enganchado.

-Teñen unha vida curiosa.

-Moito. Ás veces, en manada, xúntanse para facer a estrela. Din que é para protexer á femia cando vai parir. Non é verdade, porque ás veces son todos machos. Vense acurrallados, ou non me digas porque, e xuntan todos as cabezas. Se houberse unha femia víala alí, no medio. Pero non. E cando o cachalote se pon vertical, porque a posición del é horizontal, para min que é por qué quere ver quen é o barco, porque o ángulo de visión non lle dá ben.

-¿Estaba regulamentada a pesca?

-Dende que entramos na Comisión Baleeira Internacional (CBI), o tamaño mínimo para cazar eran 18 metros. Ás veces equivocáste, claro, pero eu teño que dicir a verdade. Antes, o baleeiro que cazaba bichos superiores a 15 ou 17 metros, a fin de campaña tiña unha gratificación, non estaba no ánimo da empresa que se matasen animais pequenos. Tiñamos unha medida, por un escobén.

-Existe dende sempre a admiración pola balea azul.

-É unha mole enorme. Por aquí baleas azuis había poucas, e aínda que a vises non lle disparabas. Era un ris-

co tremendo e estaba prohibida dende sempre, porque é unha especie en risco de extinción. Unha vez vin unha que levaba de parella unha balea fin. Era tan enorme aquela balea azul que a pescariamos a paos. A outra, que nos parecía pequena, enganchámola e tiña 18 metros. A azul podería ter 25 ou 26 metros. Estamos falando do animal máis grande do mundo, pero son de abaixo, onde están os polos, os icebergs, a auga doce... Nós cazabamos a balea fin, o rorcual común.

-Antes falou do ámbar...

-Pagábase, dicíanme en Ceuta, igual o gramo de ouro que o gramo de ámbar. Fisicamente é como a “escoria” do carbón, así, pardo, resina. O ámbar fetén, non o de laboratorio, é un aroma. Curiosamente, é unha enfermidade que ten o animal, como se dixeramos un cálculo. Teno no intestino. ¿Daste conta?. Son bichos igual ca nós.

O aceite de cachalote tamén tiña consumo nacional. Acordo a Gaspar Massó: “isto é ouro”. Ía para cosmética, lubricantes de aviación... Todo se aproveitaba. Os osos que deixaban aquí os xaponeses triturábanse e facíase fariña para pensos. Unha balea ou un cachalote era un negocio moi grande. Un xaponés contárame que daquela xa pagaban 10.000.000 por cada unha.

Pero mudaron tanto os tempos e a pesca que en 1979 empezáronse a establecer controis e límites de capturas. Organizacións como Greenpeace déranse a coñecer con

accións que logo comprometerían ós gobernos dos países pesqueiros. Uns máis e outros menos. Aparece a polémica. “Aquí, sen que viñese ninguén, as campañas principiaban en xuño e remataban coa primeira invernada de outubro. Pódense ver os diarios de navegación, e agora, con moratoria oficial, Noruega pesca, Xapón tamén, e Islandia... Porque teñen quen governe”. Láíase Miguel dun país que deixou esmorecer unha industria, ás veces por incapacidades “na empresa, os que valían algo xa morreron”, e outras por política. “Aquí non se pesca por decisión política. É como o das volantas, que son francesas ou inglesas, se fosen españolas xa falaríamos”.

Na disputa científico-política, o número de animais estimados como stock pola CBI non é, nin por aproximación, os que presentan Noruega, Xapón ou Rusia. As presións destes países non foron quen de evitar este ano [1991] a declaración, por segunda vez neste século, da Antártida como zona de plena protección. “Acábase así o 90% da caza de baleas en todo o planeta”, segundo Ricardo Aguilar, de Greenpeace. Pero a cambio concédese a Xapón cazar 100 baleas no Pacífico oeste e outras 300 como caza científica. Noruega obtén 127 polo mesmo motivo. Miguel puntualiza: “viñeron a por nós, a pechar unha factoría con só dous baleeiros de pesca artesanal que tiñan para as dúas últimas campañas 48 ou 50 baleas, e Xapón ou Noruega está pescando para usos científicos. Xa. O carniceiro mata unha vaca e o veterinario pode examinala, pero logo vende a carne. Van cazar baleas

para o que se foi sempre”. Partidario da ecoloxía, conclúe “claro que hai que controlar, pero controlalo todo”.

Estando en paro polo peche das factorías, Miguel López ía ter oportunidade de convivir outra vez con científicos, porque en 1989 embarca nunha campaña de avistamento como asesor e experto. “Ó mellor estábamos rodeados de 15 ou 20 baleas. Eles anotaban 5”. A desconfianza que xa coñecía de cando os levaba a bordo. “Pensaban que cazabamos baleas marcadas para controlar e que non lle diciamos nada. Unha bióloga pedíume que lle disparase un dardo científico a unha balea xa morta para comprobar se logo, na factoría, o encargado do descuartizamento lles daba conta do dardo, como así foi...”

Pechando un ciclo vital, de cazador a vixiante. Foi a última vez que navegou. “Chegamos ata o paralelo 52, eu nunca fora tan arriba e vin comportamentos que non coñecía: aí soprou unha balea fin...!, espera, espera... 20 minutos de inmersión. Discutimos e non nos demos posto de acordo. As que pescabamos nós botaban 2 ou 3 minutos. Non sei como farán os islandeses ou os noruegueses para pescalas...”

É o último arponeiro de Galicia, le a Suso de Toro e a Torrente Ballester e, coma todos os que traballaron nese mundo, ten saudade do mar cos seus 67 anos. Cada vez que pode pasea por Ares e pregunta como vai a pesca. Seguro que a Álvaro Cunqueiro teríalle gustado falar con el.

